

Izvorni znanstveni rad
UDK 364.65-055.2(497.5 Dubrovnik)“17”
364.4(497.5 Dubrovnik)“17”
614(497.5 Dubrovnik)(091)
Primljeno: 12.9.2012.

POROD IZ NEVOLJE: SKRB O TRUDNICAMA I RODILJAMA PRI DUBROVAČKOM NAHODIŠTU U DRUGOJ POLOVICI 18. STOLJEĆA

RINA KRALJ-BRASSARD I KRISTINA PULJIZEVIĆ

SAŽETAK: Analizom poslovnih knjiga Hospitala milosrda i usporedbom sa sličnim procesima u europskim zemljama razmatra se kontekst postanka i djelovanja prvog dubrovačkog rodilišta koje je nastalo kao rezultat specifične socijalne politike Dubrovačke Republike. Iako izvori većinom skrivaju identitet rodilja, analiziran je svakodnevni ritam njihova prihvata, poroda i otpusta. Značajan dio socijalne i medicinske skrbi za rodilje u nahodištu činio je posao primalja.

Ključne riječi: porod, nahodište, rodilište, primalje, nevjenčane trudnice, Dubrovačka Republika, 18. stoljeće

Keywords: childbirth, foundling home, lying-in hospital, midwives, unwed parturients, Dubrovnik Republic, 18th century

Uvod

Do polovice 20. stoljeća porod je za najširu populaciju bio čin koji se odvijao u obiteljskom domu u prisustvu povjerljive osobe, najčešće primalje. Osobe koje zbog različitih razloga nisu mogle rađati u vlastitome domu činile su to u ubožnicama. Proces institucionalizacije poroda vezuje se uz hospitale koji su skrb o napuštenoj djeci proširili i na socijalno ugrožene trudnice, tako da su prva rodilišta nastala u okviru nahodišta kakvo je postojalo i u Dubrovniku.

Rina Kralj-Brassard, viša asistentica u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. Adresa: Zavod za povijesne znanosti HAZU, Lapadska obala 6, 20000 Dubrovnik. E-mail: rinafran@gmail.com

Kristina Puljizević, doktorandica doktorskog studija “Povijest stanovništva” na Sveučilištu u Dubrovniku. Adresa: Od izvora 20, 20236 Mokošica. E-mail: kristina.puljizevic@gmail.com

---

Nahodišta su bila dijelovi karitativnog sustava namijenjena skrbi o izloženima, raširena osobito na europskom Mediteranu, za što je isprva korištena infrastruktura Crkve, a kasnije i ubožnica. Dubrovački Hospital milosrđa osnovala je država 1432. kao specijaliziranu instituciju za skrb o napuštenoj djeci. S vremenom se djelovanje nahodišta proširilo i na djecu poznatih i živućih, no siromašnih roditelja, bilo plaćenim dojenjem ili izravnom potporom siromašnim majkama za dojenje vlastite djece. Skrbi o napuštenoj, najčešće nezakonitoj djeci, pridružena je i skrb za trudnice i roditelje. Prema dosadašnjim istraživanjima, poznato je da su se porodi u hospitalu obavljali koncem 18. stoljeća.¹ Potaknuta različitim društveno-političkim motivima, tijekom istog stoljeća osnivaju se rodilišta u velikim europskim središtima. U apsolutističkim monarhijama, kao što su Pruska i Habsburška, osnivanje rodilišta proizlazi iz nastojanja vladara da brigom za socijalno najugroženije slojeve povećaju brojnost stanovništva.² U Engleskoj su pri utemeljenju rodilišta u 18. stoljeću važnu ulogu imali liječnici opstetričari, koji su pokušavali uzdići primaljstvo na uglednu granu medicine.³ U Italiji uz ranomoderna rodilišta nastaju i škole u kojima se obrazuje novi kadar, primalje i opstetričari.⁴ No porođaja u društvenim institucijama bilo je i prije; model rodilišta koji se osniva uz nahodište nalazimo u talijanskim komunama još od 14. stoljeća.⁵ Koji su motivi vlade Dubrovačke Republike da osniva rodilište s obzirom na državno uređenje, unutrašnju politiku i činjenicu da je glavni nositelj socijalne skrbi bila država?⁶ Prepoznamo li, u tom smislu, utjecaj populacijskih politika velikih europskih država na dubrovačku vlastelu; ili želju dubrovačkih

---

¹ Risto Jeremić i Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, II. Beograd: Biblioteka Centralnog higijenskog zavoda, 1939: 206-207.

² Vidi: Roy Porter, *The greatest benefit to mankind. A medical history of humanity from antiquity to the present*. London: Fontana Press, 1997: 293-294; Dorothy Porter, *Health, civilization and the state: a history of public health from ancient to modern times*. London: Routledge, 1999: 49-54.

³ Bronwyn Croxson, »The Foundation and Evolution of the Middlesex Hospital's Lying-In Service, 1745.-86.« *Social History of Medicine* 14/1 (2001): 35-36 (<http://shm.oxfordjournals.org>, pristup 14. ožujka 2010); Usp. Lisa Forman Cody, »Living and Dying in Georgian London's Lying In Hospitals.« *Bulletin of the History of Medicine* 78 (2004): 315 (<http://muse.jhu.edu>, pristup 14. ožujka 2010); Adrian Wilson, *Making of man-midwifery: childbirth in England, 1660-1770*. London: UCL Press, 1994: 148.

⁴ Claudia Pancino, *Il bambino e l'acqua sporca, storia dell'assistenza al parto delle mammane alle ostetriche (secoli XVI-XIX)*. Milano: Dipartimento di teoria, storia e ricerche sociali dell'Università di Trento, 1984: 92-127.

⁵ Volker Hunecke, *I trovatelli di Milano. Bambini esposti e famiglie espositrici dal XVII al XIX secolo*. Bologna: Il Mulino, 1989: 93.

⁶ Vidi: Zdenka Janeković-Römer, *Okvir slobode: dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999: 252.

medicinara da sudjeluju u svjetskim trendovima utemeljivanja primaljstva kroz državne institucije? Kakav je karakter dubrovačkog rodišta: institucija socijalne skrbi nastale iz nahodišta, tipične komunalne ustanove, ili institucija koja odgovara ranomodernim znanstvenim zahtjevima?

Porod u nahodištu okruživala je skrovitost slična onoj namijenjenoj donositelju djeteta koje je ostavljano u obrtaljci, zajamčenoj zakonskim odlukama o radu nahodišta. Potreba vođenja poslovnih knjiga kako bi se pratili troškovi ipak otvara mogućnost traženja odgovora na pitanja o skrbi o trudnicama i roditeljama pri državnom nahodištu. Koliko je bilo poroda u hospitalu? Tko su bile roditelje i na koji je način bila organizirana skrb? Koliko su u njemu boravile i jesu li sudjelovale u troškovima uzdržavanja? Je li skrb oko trudnica na državni račun isprva bila ograničena tek na pojedinačne slučajeve?

Novovjekovna medicinska znanost i promjene u javnom zdravstvu stavili su pred primalje nove zahtjeve: steći obrazovanje i odobrenje za rad.⁷ Shvaćajući njihovu važnost za zdravlje i dobrobit roditelja i njihove djece, sve više modernih gradova zapošljava primalje u stalnoj javnoj službi, što je u prijašnjim razdobljima bilo rezervirano samo za liječnike i kirurge.⁸ Zapošljava li Dubrovačka Republika primalje u javnoj službi tijekom 18. stoljeća, ili su one slobodna zanimanja? Kakav je njihov status u nahodištu? Napoljetku, tko su bile primalje zaposlene u nahodištu, kakva je bila priroda njihova posla?

O radu rodišta pri dubrovačkom Hospitalu milosrda pisali su Jeremić i Tadić na temelju jedine sačuvane knjige koja naslovom upućuje na to.⁹ To je knjiga roditelja (*Libro delle Partorenti all'Ospedale della Misericordia*) za razdoblje od 1793. do 1798, koja sadrži zapise o dolasku trudnica, rjeđe uz spomen imena, trajanje boravka, utrošeni iznos novca i ponekad napomenu o razlogu otpusta iz hospitala.¹⁰ Pregledom svih poslovnih knjiga ustanovljeno je da u knjizi troškova, dnevniku i glavnim knjigama također ima zapisa o isplatama vezanim uz porod pri hospitalu. Knjiga troškova (*Libro delle spese*) sadrži niz isplata nadstojnici za uzdržavanje trudnica, kao i isplate primaljama.¹¹ U dnevniku (*Giornale*) su

⁷ Helena Bunjevac, Željko Dugac i Stella Fatović Ferenčić, *120 godina škole za primalje u Zagrebu*. Zagreb: Gandalf, 1997: 20-28.

⁸ Usp. Biserka Belicza, »Primaljstvo u srednjoj Dalmaciji«, u: *Radovi međunarodnog simpozija prigodom proslave 700 obljetnice ljekarne u Trogiru*, ur. Hrvoje Tartalja. Zagreb: Institut za povijest prirodnih, matematičkih i medicinskih znanosti JAZU, 1973: 343-351.

⁹ R. Jeremić i J. Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, II: 206-207.

¹⁰ *Libro delle partorenti all'Ospedale della Misericordia*, ser. 46, sv. 20 (Državni arhiv u Dubrovniku, dalje: DAD).

¹¹ *Libro delle spese*, ser. 46, sv. 15 (DAD).

kronološki bilježene isplate dojiljama, nadstojnici i drugim zaposlenicima nahodišta, a tu se spominju i poslovni partneri hospotala, zidari, knjižari, apotekari i drugi obrtnici. Od 1778. javljaju se upisi o isplatama nadstojnici za uzdržavanje roditelja, isplate primaljama, te isplate samim roditeljama, no bez spomena njihova imena.¹² Glavne knjige (*Libro Maestro* i *Administratio Nosocomii Pietatis*) sadrže uglavnom ugovore o dojenju, odnosno hraniteljstvu vanjskih dojilja, isplate internim dojiljama i nadstojnici hospotala, no također i niz zapisa o troškovima boravka i poroda trudnica, koji sadržajno odgovaraju onima iz već poznate, ali vremenski kasnije nastale knjige roditelja.¹³

Zapisi o skrbi za trudnice i roditelje u poslovnim knjigama Hospotala milosrđa nisu jednoobrazni ni kontinuirani pa u statističkom smislu imaju određena ograničenja, no vrijedan su trag za proučavanje organizacije i pristupa porodu u toj državnoj ustanovi i temelj budućim istraživanjima porodništva u vrijeme Habsburške Monarhije. U ovom smo radu istražili glavne knjige nahodišta, knjige troškova i knjigu roditelja kako bi proširili spoznaje o rodilištu u vrijeme Dubrovačke Republike, stavili pojavu dubrovačkog rodilišta u kontekst europskih trendova u socijalnoj politici i medicini, objasnili društveni položaj roditelja u nahodištu i definirali status primalja angažiranih u rodilištu kao pomoć kod poroda.

Dubrovačko rodilište u sklopu nahodišta prva je ranomoderna institucija takvog tipa u Hrvatskoj o kojoj, osim već spomenutog osvrtu Rista Jeremića i Jorja Tadića, nema druge literature. Stoga smo odgovore na postavljena pitanja pokušali pronaći analizom osnutka i rada rodilišta u većim gradovima kao što su Beč, London, Pariz i Göttingen¹⁴ i usporedbom položaja roditelja u dubrovačkom hospotalu sa sličnim ustanovama talijanskih komuna.¹⁵

¹² *Giornale 1773 in 1788*, ser. 46, sv. 7 (DAD).

¹³ *Libro Maestro 1792. in 1798*, ser. 46, sv. 12 (DAD); *Administratio Nosocomii Pietatis 1784*, ser. 46, sv. 11 (DAD).

¹⁴ V. Hunecke, *I trovatelli di Milano*; R. Porter, *The greatest benefit to mankind*; L. Forman Cody, »Living and Dying in Georgian London's Lying In Hospitals.«; Giovana Da Molin, *I figli della Madonna. Gli esposti all'Annunziata di Napoli (Secc. XVII-XIX)*. Bari: Cacucci Editore, 2001; B. Croxson, »The Foundation and Evolution of the Middlesex Hospital's Lying-In Service, 1745.-86.«: 27-57; Jürgen Schlumbohm, »«The Pregnant Women are here for the Sake of the Teaching Institution». The Lying In Hospital of Göttingen University, 1751. to c.1830.« *Social History of Medicine* 14/1 (2001): 59-78 (<http://shm.oxfordjournals.org>, pristup 14. ožujka 2010).

¹⁵ O primaljstvu u hrvatskim zemljama: Mirko Dražen Grmek, *O meštiriji pupkoreznoj*. Zagreb: Kulturno-prosvjetno društvo Hrvatskih Zagoraca "Matija Gubec", 1958; B. Belicza, »Primaljstvo u srednjoj Dalmaciji.«; H. Bunjevac, V. Dugački i S. Fatović Ferenčić, *120 godina škole za primalje u Zagrebu*; Gustav Piasek, »Varaždinska gradska primalja-Ana Marija Kromlin.« *Acta medicorum: glasilo djelatnosti za znanstvenoistraživački rad Opće bolnice Varaždin* 23/1-2 (1997): 70-73;

Nahodište - dubrovački Hospital milosrđa

Izlaganje djece na javnim mjestima da ih netko preuzme fenomen je čije tragove nalazimo još u antičkom Rimu.¹⁶ Na Nicejskom koncilu 325. godine odlučeno je da Crkva treba preuzeti skrb o bolesnima, slabima i napuštenima.¹⁷ Nakon što je, za Konstantina, kršćanstvo postalo priznatom religijom, izgrađene su ubožnice najprije na kršćanskom istoku, u Antiohiji, Sebasti i Cezareji, a zatim i na latinskom zapadu. Rimsku ubožnicu osnovala je 390. godine bogata obraćenica Fabiola.¹⁸ Na koncilima u Vaisonu i Arlesu sredinom petog stoljeća, Katolička je crkva utemeljila novi sustav zakona kojima je u tančine uređen način skrbi o izloženicima, a tu su zadaću preuzele njezine institucije kao dio karitativnog programa.¹⁹ Specijalizacijom ubožnica isključivo za karitativnu skrb o napuštenoj djeci nastala su nahodišta. Glavna im je svrha bila spriječiti infanticide i abortuse, spasiti živote i duše. Prvim se smatra ono koje u Milanu osnovao nadbiskup Datheus 787. godine.²⁰ Za uspostavu brojnih ranih nahodišta značajan je red Sv. Duha, koji je sredinom 12. stoljeća osnovao nahodište u Montpellieru, a kasnije i druga u Italiji, Njemačkoj, Španjolskoj.²¹ Papa Inocent III. utemeljio je u Rimu 1198. sklonište za napuštenu djecu u ubožnici *Santo Spirito*, koja je bila opremljena obrtaljkom.²²

Nahodištima, koja su svoju djelatnost često započinjala kao dijelovi općih hospitala da bi kasnije prerasla u samostalne institucije, uglavnom su upravljali

---

Dubravko Habek, »Primaljstvo i prve primalje u Bjelovaru 1756.-1856.« *Arhiv za higijenu rada i toksikologiju* 59/3 (2008): 223-232. O primaljstvu u europskim zemljama: Thomas R. Forbes, »The regulation of English midwives in the eighteenth and nineteenth centuries.« *Medical History*. 8/3 (1964): 354 (<http://www.ncbi.nlm.nih.gov>, pristup 10. lipnja 2010); C. Pancino, *Il bambino e l'acqua sporca*; A. Wilson, *Making of man-midwifery*; Jacques Gélis, *History of childbirth. Fertility, Pregnancy and Birth in Early Modern Europe*. Malden: Polity Press, 2005.

¹⁶ John Boswell, *L'abbandono dei bambini in Europa Occidentale*. Milano: Rizzoli, 1991: 75.

¹⁷ Ignacij Voje, »Otroška sirotišnica v srednjeveškem Dubrovniku.«, u: *Mohorjev koledar 2003*. Celje: Mohorjeva družba, 2002: 178.

¹⁸ R. Porter, *The greatest benefit to mankind*: 87-88.

¹⁹ Pierre Verdier, »Histoires de l'aide sociale à l'enfance et de ses "bénéficiaires".« Izlaganje na studijskim danima ANPASE 14. listopada 2003: 1 ([www.lavieaugrandair.fr/apdf/Histoires de l'aide sociale à l'enfance et de ses beneficiaires.pdf](http://www.lavieaugrandair.fr/apdf/Histoires%20de%20l'aide%20sociale%20à%20l'enfance%20et%20de%20ses%20beneficiaires.pdf), pristup 10. prosinca 2008).

²⁰ Baldo Marinović, »Jedna važna ustanova starog Dubrovnika.« *Dubrovački liječnik* (1933): 23; Roman Jelić, »Zadarsko nahodište.« *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 10 (1963): 213; Miloš Škarica, »Nahodišta i nahodi u Dalmaciji.« *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 8 (1961): 231.

²¹ P. Verdier, »Histoires de l'aide sociale à l'enfance et de ses "bénéficiaires".«: 2; J. Boswell. *L'abbandono dei bambini in Europa Occidentale*: 114.

²² B. Marinović, »Jedna važna ustanova starog Dubrovnika.«: 23.

laički odbori u uskoj suradnji s crkvenim institucijama.²³ Vjerojatno najpoznatije rano nahodište, firentinski *Spedale degli Innocenti*, utemeljili su zajednički komuna i ceh svilara, a započelo je s radom 1445. godine. Do 16. stoljeća postala su uobičajena u svim talijanskim gradovima, a raširena su i u Francuskoj, Španjolskoj i Portugalu.²⁴ U sjevernoj Europi razvitak je tekao drugačije: sustavno su se otvarala tek od 18. stoljeća, kada su prosvjetiteljske ideje i zabrinutost za brojnost stanovništva potakla osnivanje brefotrofija.²⁵

Začetke organizirane skrbi o napuštenoj djeci u Dubrovniku nalazimo u azilu koji je djelovao u okviru samostana Sv. Klare, utemeljena 1290.²⁶ Dubrovačka milosrdna kuća vjerojatno je najstarije nahodište na istočnoj obali Jadrana.²⁷ Kratkotrajnim boravkom u zgradi hospitala, uz kombinaciju internih i vanjskih dojilja, slobodnim i barem deklarativno anonimnim pristupom obrtaljki te, s vremenom, širenjem djelatnosti na siromašnu zakonitu djecu i trudnice oblikovao se zaokruženi sustav skrbi.²⁸

²³ David I. Kertzer, *Sacrificed for Honor. Italian Infant Abandonment and the Politics of Reproductive Control*. Boston: Beacon Press, 1993: 10.

²⁴ D. I. Kertzer, *Sacrificed for Honor*: 81. Odluka o gradnji firentinskog nahodišta donesena je 1419. Zgradu je projektirao Filippo Brunelleschi, dok su čuvene skulpture djece u povojima, *bambini*, djelo Andree della Robbia. Usp. Lawrence Kahn. »The “Ospedale degli Innocenti” and the “Bambino” of the American Academy of Pediatrics.« *Pediatrics* 110/1 (2002) (<http://pediatrics.aapublications.org/cgi/content/full/110/1/175>, pristup 26. siječnja 2009).

²⁵ Alys Levene, *Childcare, health and mortality at the London Foundling Hospital 1741-1800. “Left to the mercy of the world”*. Manchester-New York: Manchester University Press, 2007: 2.

²⁶ B. Marinović, »Jedna važna socijalna ustanova starog Dubrovnika.«: 23-24; Vladimir Bazala, *Pregled povijesti zdravstvene kulture Dubrovačke Republike*. Zagreb: Dubrovački horizonti, 1972: 23; Zdenka Janeković Römer, *Rod i grad. Dubrovačka obitelj od 13. do 15. stoljeća*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku; Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1994: 108; Niko Kapetanić i Nenad Vekarić, *Stanovništvo Konavala*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1998: 359.

²⁷ Roman Jelić navodi starije zadarske povjesničare koji su naziv jedne gradske kule i gradske četvrti (“Bablja kula” i “Babe”) povezivale s postojanjem nahodišta u tom dijelu grada i smatra da je zadarsko nahodište, ako su prema njemu četvrt i kula dobili ime, postojalo koncem 14. stoljeća, svakako prije 1409. godine. Za to nisu navedene potvrde u izvorima. Jedno nahodište nalazilo se 1452. godine kod tvrđave Sv. Ivana. Apostolska vizitacija potvrđuje postojanje nahodišta u Zadru 1603. godine. Vidi: R. Jelić, »Zadarsko nahodište.«: 215-218, 263-265. Pored dubrovačkog i zadarskog, nahodišta su postojala u Šibeniku (1808, a spominje se i oko 1612), Splitu (1704), Kotoru (1610) i Hvaru (1579). Vidi: M. Škarica, »Nahodišta i nahodi u Dalmaciji.«: 232.

²⁸ Rina Kralj-Brassard, »Između skrbi i nasilja: životni ciklusi napuštene djece u Dubrovniku (XVII.-XIX. st.)«, u: *Filii, filiae...: položaj i uloga djece na jadranskom prostoru*, ur. Marija Mogorović Crljenko. Poreč: Državni arhiv u Pazinu; Sveučilište Jurja Dobrile u Puli-Odjel za humanističke znanosti; Zavičajni muzej Poreštine-Museo del territorio parentino, 2011: 205; Rina Kralj-Brassard, »Nikola (1673-1674) “komunsko dijete”.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 49 (2011): 109.

Hospital milosrđa utemeljen je zakonskom odredbom *Ordo hospitalis misericordiae*, donesenom na sjednici Velikog vijeća 9. veljače 1432.²⁹ Proemij odredbe prožet je citatima iz Evandjelja, zahvalama na Božjoj milosti i sviješću o potrebi za kršćanskim milosrđem. Osnivanje državnog nahodišta može se promatrati kao jednu od mjera državnog paternalizma, posljedicu kristijanizacije morala i svakodnevnog života pod nadzorom države.³⁰ Zakonskom odredbom određuje se u tančine način skrbi o djeci, izvor financiranja, osoblje i uprava. Vodilo se računa i o eventualnim siromašnim roditeljima koji su mogli bez naknade za uzdržavanje predati i ponovno preuzeti djecu. Donositelju djece jamčila se diskrecija. Izvorno, hospital je bio namijenjen isključivo skrbi o napuštenoj djeci, jer u odredbi nema spomena o uzdržavanju trudnica, mogućnosti poroda u zgradi hospitala ili na državni račun izvan nje.³¹ Ni trudnice ni roditelje ne spominje ni apostolski vizitator, Giovanni Francesco Sormano, koji je u Dubrovniku, između ostalog, obišao sve hospitale, pa i nahodište, u siječnju 1574. godine.³²

Napuštana su većinom izvanbračna djeca. Premda rođenje nezakonitog djeteta u Dubrovniku nije bilo izravno kažnjivo pred svjetovnim ili crkvenim sudom, izvanbračna trudnoća ugrožavala je društveni položaj žene, kaljala čast

²⁹ *Acta Consilii Maioris*, ser. 8, sv. 4, f. 180v-182v (DAD). Odredba je uvrštena i u zbornik dubrovačkih zakona *Liber viridis* pod nazivom *Ordo et providimentum hospitalis pro creaturis que abiciebantur inhumaniter. Liber Viridis*, caput 252, f. 103; *Liber Viridis*, ur. Branislav Nedeljković, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, odeljenje III, knj. 23. Beograd: SANU, 1984: 198-201.

³⁰ Zdenka Janeković-Römer, »Nasilje zakona: Gradska vlast i privatni život u kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom Dubrovniku.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 41 (2003): 30-31.

³¹ Više o odredbi o osnutku hospitala i sustavu javnih dojilja koje su skrбиле o šticeenicima vidi: Rina Kralj-Brassard i Ivica Martinović, »Dojilje za nahočad-javna služba u Dubrovačkoj Republici.«, u: *Bioetika i dijete. Moralne dileme u pedijatriji*, ur. Ante Čović i Marija Radonić. Zagreb: Pergamena; Hrvatsko društvo za preventivnu i socijalnu pedijatriju, 2011: 63-120.

³² Petar Kačić i Zdravko Šundrica, »Zdravstvena služba u Dubrovniku po izvještaju apostolskog delegata Giovanni Francesco Sormani-ja iz 1574. godine.« *Acta Historica Medicinae Pharmaciae Veterinae* 12/2 (1973): 53. Vidi Atanazije Matanić, »Apostolska vizitacija dubrovačke nadbiskupije god. 1573./4. prema spisima sačuvanim u Tajnome vatikanskom arhivu.«, u: *Mandičev zbornik*, ur. Ivan Vitezović, Bazilije Pandžić, Atanazije Matanić. Rim: Hrvatski povijesni institut, 1965: 193-209. Usp. Sergio Pagano. »Le visite apostoliche a Roma nei secoli XVI-XIX.: repertorio delle fonti.« *Ricerche per la storia religiosa di Roma. Studi, documenti, inventari* 4 (1980): 317-464. O Sormanu vidi i Irena Benyovsky, »"Parochiae dentro la Citta"-Beccadellijeva podjela Dubrovnika na župe.«, u: *Sacerdotes, iudices, notarii... Posrednici među društvenim skupinama*, ur. Neven Budak. Poreč: Državni arhiv u Pazinu; Sveučilište Jurja Dobrile u Puli; Pučko otvoreno učilište Poreč-Zavičajni muzej Poreštine, 2007: 159-167.

kuće i dovodila u pitanje hijerarhijske odnose unutar patrijarhalne obitelji, u kojoj je nadzor nad seksualnim ponašanjem podređenih, prije svega žena, pripadao domaćinu.³³ Zavodničkim nastojanjima gospodara, muške posluge, djetića, *soldata* i *barabanata* bile su izložene mlade sluškinje, seljanke i pučanke, osobito one koje su bile bez izravne obiteljske zaštite.³⁴ Ako je nakon takvog čina nastupila trudnoća, dijete je lako moglo završiti u obrtaljci hospotala. U teškom položaju bile su i trudne ostavljene vjerenice. Odnosnjem djeteta na *ošpedo* muškarcu je brisana roditeljska odgovornost, no vjerenice su zbog vanbračne trudnoće ostajale okaljane časti.³⁵ Gradske sirotice, koje su potjecale iz svih krajeva Dubrovačke Republike, u najvećem su broju rađale nezakonitu djecu,³⁶ ali ponekad su se djeca donosila u nahodište i iz udaljenih sela.³⁷

Obrtaljka je objedinila anonimnost donositelja i sigurnost donesena djeteta, jer se dijete ostavljalo u zaštićenom prostoru, a vrijeme izloženosti je bilo smanjeno na jedan okretaj oko osi drvenog valjka. Vjerojatno je bilo slučajeva kada je obrtaljka bila predaleka ili iz drugih razloga nepraktična. Društveno neprihvatljivu alternativu infanticida ili pobačaja trebalo je spriječiti još dok je dijete bilo u majčinoj utrobi. Skrb o napuštenom djetetu započela je sa skrbi o trudnici koja ga je nosila.

Dosadašnjim istraživanjima nije točno utvrđeno kada je dubrovački hospital proširio svoju djelatnost na trudnice ni jesu li tome prethodile kakve odluke zakonodavnih tijela.³⁸ Poslovne knjige hospotala omogućuju određivanje šireg vremenskog okvira kada je porod i skrb o trudnicama integriran u karitativne djelatnosti hospotala, no s obzirom na njihovu tek djelomičnu sačuvanost, ne može se dobiti cjelovita slika ove prakse. Prvi spomen poroda u hospotalu nalazimo u isplati nadstojnici Hospotala milosrđa, *abadessi* Anici, kojoj su 6. ožujka 1684. isplaćena tri perpera, jer je u hospotalu više žena nekoliko dana pomagalo pri porodu određene osobe.³⁹ Zapis ne otkriva ni imena primalja niti osobe kojoj je skrb bila namijenjena. Upotreba izraza *certa persona* kao da

³³ Nella Lonza, »“Dvije izgubljene duše”: čedomorstva u Dubrovačkoj Republici (1667.-1808.)« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 39 (2001): 274, 280.

³⁴ Slavica Stojan, *Vjerenice i nevjerenice. Žene u svakodnevnici Dubrovnika (1600-1815)*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2003: 25.

³⁵ S. Stojan, *Vjerenice i nevjerenice*: 51-94.

³⁶ N. Kapetanić i N. Vekarić, *Stanovništvo Konavala*: 358.

³⁷ *Libro del batesimo di pietà*, ser. 46, sv. 21, passim (DAD); N. Lonza, »“Dvije izgubljene duše”«: 278.

³⁸ R. Jeremić i J. Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, II: 206-207.

³⁹ *Libro maestro dell'anno 1683*, ser. 46, sv. 8b, f. 80 (DAD).

podcrtava nastojanja da se sačuva anonimnost, dok se istovremeno stječe dojam da je osoba bila poznata. Je li bilo još ovakvih isplata? Nekoliko stranica s vjerojatno sličnim zapisima je istrgnuto. Zabilješka o porodu svjedoči da je nahodište imalo funkciju rodilišta barem od 1684. Prvi sljedeći spomen trudnice nalazimo u knjizi troškova pod datumom 7. veljače 1750, pa je time potvrđena uloga hospitala kao rodilišta od sredine 18. stoljeća.⁴⁰ U ranijem primjerku istovrsne knjige, *Libro delle spese*, sačuvanom za razdoblje od 1710. do 1715, nema spomena uzdržavanja trudnica ili troškova.⁴¹

Prva rodilišta pri nahodištima u talijanskim su komunama nastala još i ranije. Naime, u milanske su hospitale roditelje primane na porođaj još od 14. stoljeća; u *Ospedale del Brolo*, kasnije i u *Sv. Celso*. U *Sv. Celsu*, koji je od 15. stoljeća imao dvostruku ulogu brefotrofija i rodilišta, broj roditelja s vremenom je toliko porastao da se prema odlukama uprave iz 1558. njihov prihvatao ograničio samo na one najpotrebitije.⁴² Milanskoj *Ospedale Maggiore* priključen je brefotrofij odmah po osnutku, sredinom 15. stoljeća, a od 17. stoljeća ta ustanova prima i siromašne roditelje. Pri napuljskom nahodištu *Santa Casa dell'Annunziata* djelovalo je od 17. stoljeća i rodilište. Djeca rođena u nahodištu bilježena su kao rođena u obrtaljci (*nati in rota*), budući da su rođenjem postajali šticienicima ustanove u kojoj su rođeni. Rodilje, nevjenčane majke, ponekad su služile kao interne dojilje. Među roditeljama je bilo i "povratnica", bivših šticienica nahodišta, sluškinja u obiteljima, koje su tu porađale svoju izvanbračnu djecu.⁴³ Svrha ranih rodilišta nastalih uz nahodišta u renesansnim je komunama bila prvenstveno karitativna.

Sredinom 18. stoljeća brojna se rodilišta osnivaju i u sjevernoj i srednjoj Europi, zahvaljujući probuđenom interesu prosvjetiteljskih vladara za unapređenjem javnog zdravstva. Sustav upravljanja, temeljen na merkantilizmu, poticao je prosvijećene vladare država novovjeke Europe da osiguraju brojno podaništvo, koje će monarhu služiti u vojsci ili kao radna snaga.⁴⁴ Uslijedile su reforme zdravstva; vladari su financirali promjene koje će im donijeti brojno i zdravo stanovništvo, te bogatu i prosperitetnu državu. Nastojeći spriječiti pobačaje i čedomorstva, rodilišta postaju alat vladareve populacijske politike, koja u svakom pojedincu vidi potencijalno valjana podanika. Rodilište u Göttingenu, osnovano 1751, jedno

⁴⁰ *Libro delle spese*, ser. 46, sv. 15, f. 3 (DAD).

⁴¹ *Libro delle spese diverse dell'Ospedale della Misericordia*, ser. 46, sv. 14 (DAD).

⁴² V. Hunecke, *I trovatelli di Milano*: 93-95.

⁴³ G. Da Molin, *I figli della Madonna*: 76.

⁴⁴ D. Porter, *Health, civilization and the state*: 49.

je od najranijih u Njemačkoj, a pri njemu se vršila obuka novog kadra opstetričara i primalja.⁴⁵ U Habsburškoj Monarhiji za vrijeme Josipa II. osnovane su brojne bolnice koje su imale porodiljske odjele,⁴⁶ a u nahodišta diljem države mogle su se prijaviti i nevjenčane trudnice koje su u njima namjeravale ostaviti dijete.⁴⁷ Bečko rodilište, osnovano 1784, od samog je početka djelovalo uz nahodište. Majke koje su namjeravale napustiti dijete trebale su roditi pod nadzorom, u nahodišnom rodilištu. Skrb o djetetu preuzimala je prosvijećena država u duhu tadašnje populacijske politike, nastojeći djelovati s ciljem smanjenja smrtnosti djece. Žene koje nisu mogle platiti pružene usluge morale su kao nadoknadu ustupiti vlastito tijelo za "istraživački materijal". Mogućnost besplatnog poroda i predaje djeteta državnoj skrbi "plaćana" je tjelesnom protuuslugom u svrhu obuke budućih porodničara i primalja. U početku je u bečkom rodilištu porađano od 1.000 do 2.000 žena godišnje. U zadnjem desetljeću 19. stoljeća taj se broj popeo na više od 10.000. Premda je postojala mogućnost da se ovakva razmjena izbjegne plaćanjem usluga, tu je mogućnost koristio vrlo mali broj žena. U bečkom rodilištu rađale su služavke, radnice, nadničarke, često iz drugih krajeva monarhije. Od 1784. do 1908. preko 750.000 žena prošlo je kroz tu medicinsku ustanovu.⁴⁸

Nasuprot takvom načinu upravljanja socijalnim ustanovama, u kojima suveren preuzima inicijativu, prosvjetiteljske ideje u Engleskoj potaknule su filantropie iz viših slojeva društva na brigu za socijalno ugrožene trudnice, kao i za higijenske i zdravstvene prilike siromašnog građanstva uopće.⁴⁹ Premda je poticaj za osnivanje londonskih rodilišta, utemeljenih sredinom 18. stoljeća, potekao iz medicinskih krugova, ona su financirana sredstvima dobročinitelja, a ni njihovo ravnateljstvo nije pripadalo medicinskoj struci.⁵⁰ U svakodnevnom radu rodilišta liječnici su istraživali i poučavali porodiljstvo, aktivno vodeći porođaje svojih šticienica. Francuska ima nešto stariju tradiciju u porodiljstvu; u pariškoj bolnici

⁴⁵ J. Schlumbohm, »"The Pregnant Women are here for the Sake of the Teaching Institution"«: 60.

⁴⁶ R. Porter, *The Greatest Benefit to Mankind*: 297.

⁴⁷ Mislava Bertoša, *Djeca iz obrtaljke: Nametnuto ime i izgubljeni identitet (Imena i prezimena nahoda u XIX. stoljeću)*. Zagreb: Profil international, 2005: 51.

⁴⁸ Verena Pawlowsky, »"Zu Unterrichtszwecken sich prostituieren zu müssen"-Der geburtshilfliche Unterricht in Wien im 19 Jahrhundert.«, u: *Wiener Gespräche zur Sozialgeschichte der Medizin*, ur. Helmuth Grössing, Sonia Horn, Thomas Aigner. Wien: OGW Österreichische Gesellschaft für Wissenschaftsgeschichte, 1996: 237-238.

⁴⁹ R. Porter, *The Greatest Benefit to Mankind*: 299.

⁵⁰ U Londonu je u razdoblju od 1747. do 1768. osnovano pet rodilišta. L. Forman Cody, »Living and Dying in Georgian London's Lying In Hospitals.«: 309.

Hôtel Dieu, u 16. stoljeću, same su primalje smjestile porođaj u okvire medicinske njege i na porodiljskom odjelu poučavale primaljstvu nove primalje. S razvojem znanosti u doba prosvjetiteljstva i općom modom vođenja porođaja od strane porodničara (*accouchera*) taj posao i u Francuskoj preuzimaju specijalizirani opstetričari.⁵¹

U takvim su okolnostima liječnici i reformatori zdravstva vidjeli priliku afirmacije pojedinih grana medicine, napose porodiljstva, koje će se razviti pod okriljem novoutemeljenih institucija. Većina prvih modernih rodilišta osnovana je sa svrhom obučavanja kirurga opstetričara i primalja, čime porodiljstvo sve više postaje dijelom muškog svijeta znanosti i medicine.⁵² U rodilištima su se tada porađale isključivo siromašne žene, udate ili ne. Tu su nalazile utočište, besplatan porod i nekoliko dana odmora prije nego se vrate svakodnevnim obavezama s novom bebom. Liječnici su od njih očekivali suradnju, tako da njihov porođaj bude transparentan znanosti i obrazovanju. Međutim, liječničke invazivne metode, korištenje raznih instrumenata bez prijekne potrebe, samo da se studentima prezentira njihova upotreba, bile su nepopularne među roditeljama, koje su početak porođaja krile do trenutka kada je već bilo kasno za upotrebu forcepsa ili dilatacijskih instrumenata.⁵³ Povjesničarka Verena Pawlowsky opisuje stanje u bečkom rodilištu i nahodištu kao oblik prostitucije, naglašavajući prisustvo triju temeljnih elemenata: tijela, seksualnosti i razmjene. Kao protuuslugu za preuzimanje djeteta, nevjenčane su majke upotrebljavane kao medicinski “materijal”. Žene koje su se koristile uslugama bečkog rodilišta pripadale su najnižim slojevima društva, a nerijetko su bile tjelesno i mentalno hendikepirane. Gledane kao žrtve zavođenja ili kao nemarne i lakoumne besramnice, nevjenčanim majkama se pripisivala sklonost promiskuitetu. Vjerovalo se da su njihova djeca po prirodi sklona obolijevanju od sifilisa. Statistički podaci, međutim, pokazali su suprotno: u tablicama morbiditeta i mortaliteta bio je tek minimalan udio umrlih od urođenog sifilisa. Nudeći svoja tijela u zamjenu za rasterećenje od roditeljskih obveza, bečke su se rodilje, a da pritom nisu imale nikakva stvarnog izbora, “prostituirale” u obrazovne svrhe.⁵⁴

⁵¹ H. Bunjevac, V. Dugački i S. Fatović Ferenčić, *120 godina škole za primalje u Zagrebu*: 20.

⁵² Usp.: B. Croxson, »The Foundation and Evolution of the Middlesex Hospital's Lying-In Service, 1745.-86.«: 27-57; J. Schlumbohm, »«The Pregnant Women are here for the Sake of the Teaching Institution»«: 59-78.

⁵³ J. Schlumbohm, »«The Pregnant Women are here for the Sake of the Teaching Institution»«: 70-77; Usp.: J. Gélis, *History of childbirth*: 101.

⁵⁴ V. Pawlowsky, »«Zu Unterrichtszwecken sich prostituieren zu müssen»«: 242-243.

Koji su motivi prihvata roditelja u dubrovačko nahodište s obzirom na vrijeme i kontekst europskih trendova u socijalnoj politici? Može li se početak rada roditelja povezati s populacijskim planom dubrovačke vlade? Utjecaj i primjenjivost kameralističkih, merkantilističkih i prosvjetiteljskih metoda u Dubrovniku je upitan: je li princip po kojem se vladaju apsolutistički monarsi mogao vrijediti i za aristokratsku republiku kakva je bila Dubrovnik? Prosvjetiteljska literatura bila je sveprisutno štivo među obrazovanom elitom grada.⁵⁵ Neki su Dubrovčani usvojili ideale slobode, prosvijećenog društva, brige o zajednici, a činjenica da je među njima bilo najviše plemića i svećenika govori o tome kako je recepcija prosvjetiteljstva u Dubrovniku bila daleko od toga da se pretvori u revolucionarno jakobinstvo. Dubrovački “Frančezi”, kako su u žargonu Dubrovčani nazivali svoje sugrađane ponesene francuskom modom, filozofijom i književnošću, prihvaćali su prosvjetiteljstvo Montesquieua, Diderota, Voltairea i Rousseaua, no uglavnom su ostali lojalni tradicionalnoj strukturi dubrovačkog društva i suverenosti Republike. Teoretizirajući o “društvu razuma”, Tomo Basseglji, najistaknutiji dubrovački prosvjetitelj, dotaknuo se i tema poput majčinstva, odgoja djece i državnih socijalnih ustanova. Izrazio je mišljenje da majke same trebaju dojiti svoju djecu, umjesto da uzimaju dojilje; takvo oduzimanje hrane djeci, koju je za njih osigurala priroda, smatrao je krađom i atentatom.⁵⁶ U planu reformi Dubrovačke Republike koji je izradio, Basseglji je, između ostalog, kritizirao upravu nahodišta: umjesto što je povjerena trojici vlasteoskih mladića koji se svake godine izmjenjuju, taj bi posao trebalo povjeriti zrelim ženama dobra srca.⁵⁷ Dominantni konzervativni krugovi u Senatu nisu blagonaklono gledali na Bassegljijeve prijedloge nadahnute prosvjetiteljstvom, pa je on neko vrijeme proveo na državnim dužnostima izvan grada, u Stonu i Župi. Izvori o njegovim rodbinskim i prijateljskim vezama odaju postojanje prosvjetiteljske klime među dijelom dubrovačkog plemstva, posebno obitelji Gučetić, Đurđević i Sorkočević.⁵⁸ Oni su svoje svjetonazore mogli donekle provesti u praksu; ako ne na najvišoj razini, barem kao vršitelji državnih službi, u okvirima zadanih ovlasti.

⁵⁵ Miljenko Foretić, »U procijepu prodora novih ideja i realiteta dubrovačke zbilje (Dubrovačka Republika i Francuska revolucija)«, u: *Dubrovačka Republika i Francuska revolucija*. Dubrovnik: Matica hrvatska, 1996: 17.

⁵⁶ Žarko Muljačić, *Tomo Basljević-Baselji. Predstavnik prosvijećenja u Dubrovniku*. Beograd: SAN, 1958: 28.

⁵⁷ Ž. Muljačić, *Tomo Basljević-Baselji*: 52.

⁵⁸ Ivo Banac, »Tomo Baseljčić i pitanje dubrovačkih “Frančeza”«, u: *Dubrovačka Republika i Francuska revolucija*. Dubrovnik: Matica hrvatska, 1996: 63-64. Autor navodi indiciju da su prosvjetitelji činili osminu dubrovačkog plemstva.

Nadalje, polazište prosvjetiteljskih vladara o brojnosti stanovništva kao izvora blagostanja, za dubrovačku vladu nije novost. U odluci o osnutku nahodišta "blagoslov brojnog stanovništva" ističe se kao sporedan motiv njegova osnutka,⁵⁹ a interes za brojnost stanovništva Republika je pokazala popisavši stanovništvo 1673/4. u isključivo statističke svrhe.⁶⁰ Popis je napravljen nakon velikog potresa koji je pogodio Dubrovnik 1667. godine i u kojemu je, prema procjenama, život izgubilo oko 42 posto građana.⁶¹ Nakon velike pogibelji stanovništva u samome potresu, u ratnim i pljačkaškim sukobima, epidemijama i gladnim godinama, spor ekonomski oporavak pratila je i demografska stagnacija.⁶² Prema recentnim demografskim istraživanjima, rast broja stanovnika počeo je u 30-tim godinama 18. stoljeća.⁶³ U približno isto vrijeme povećana je učestalost porođaja siromašnih trudnica u nahodištu, odnosno, transparentnost te djelatnosti u izvorima. Bez obzira na nedostatak direktnih dokaza ne možemo isključiti mogućnost da je prvo dubrovačko rodilište otvoreno pod utjecajem prosvjetiteljskih strujanja, a novo milosrdno lice dubrovačke socijalne politike moglo bi se također posredno dovesti u vezu sa željom dubrovačke vlade da poveća broj stanovnika. Upitno je, međutim, je li rad rodilišta mogao utjecati na povećanje broja stanovnika, s obzirom na mali broj poroda u nahodištu i relativno visoku smrtnost nahoda.⁶⁴ Plan povećanja stanovništva osnivanjem rodilišta nije uspio ni u katedralističnom Beču, gdje je rodilište s nahodištem osnovano 1784, jer je stopa smrtnosti nahoda bila znatno iznad 50%.⁶⁵

Zanimalo nas je zatim, jesu li u osnivanju i radu prvog dubrovačkog rodilišta sudjelovali liječnici ili kirurzi? Kakav je bio odnos prema suvremenim metodama porođaja u dubrovačkom rodilištu, je li se vršila ikakva pouka novih primaljskih

---

⁵⁹ R. Jeremić i J. Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, II: 201.

⁶⁰ Zdravko Šundrica, »Popis stanovništva Dubrovačke Republike iz 1673/74. godine.« *Arhivski vjesnik* 2 (1959): 421-422.

⁶¹ Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, sv. 1. Korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2011: 271.

⁶² Nenad Vekarić, Irena Benyovsky, Tatjana Buklijaš, Maurizio Levak, Nikša Lučić, Marija Mogoerović, Jakša Primorac, *Vrijeme ženidbe i ritam poroda (Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća)*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2000: 11-12.

⁶³ N. Vekarić i dr, *Vrijeme ženidbe i ritam poroda*: 11-12.

⁶⁴ Za gotovo 40% nahoda zabilježenih u knjizi krštenih nahodišta od 1748. do 1757. utvrđena je smrt u ranoj dobi, većinom do treće godine, kod dojilja ili u nahodištu (R. Kralj-Brassard, »Između skrbi i nasilja«: 219-220).

⁶⁵ Martin Scheutz, »Demand and Charitable supply: Poverty and Poor Relief in Austria in the 18th and 19th Centuries.«, u: *Health Care and Poor Relief in 18th and 19th Century Southern Europe*, ur. Ole Peter Grell, Andrew Cunningham i Bernd Roeck. Aldershot: Ashgate Publishing, 2005: 81.

kadrova? Nemamo podataka o organiziranom poučavanju primalja u nahodišnom rodilištu, kao ni o ikakvom uplitanju liječnika kirurga u porođaj. Dok su u nekim europskim rodilištima liječnici koji su se željeli specijalizirati za opstetričare imali važnu ulogu pri porođaju, u dubrovačkom su rodilištu porađale isključivo primalje koje se tradicionalno nisu služile instrumentima ni alatima za pospješivanje poroda, a bile su prisutne i u težim slučajevima.⁶⁶ Nahodište je imalo zaposlenog brijača-kirurga, koji je bio među stalno zaposlenim osobljem nahodišta i prije početka rada rodilišta, skrbeći se za zdravlje djece.⁶⁷ U njegovu ulogu pri porođaju nakon početka rada rodilišta nismo sigurni; plaću je dobivao jednom godišnje, pa njegove pojedinačne intervencije nisu bilježene u knjigu svakodnevnih troškova nahodišta.

U bolničkim rodilištima predmoderne Europe često se širila zaraza, posebno puerperalna sepsa.⁶⁸ U *British Lying-in Hospital* rodilje su ponekad ostajale i duže od propisanog roka za otpust zbog liječenja komplikacija nastalih nakon poroda.⁶⁹ U dubrovačkom rodilištu nije zabilježen nijedan sličan slučaj. U izvorima iz nahodišta navodi se samo datum otpusta roditelja, koji je uvijek točno 15 dana od porođaja.⁷⁰ Osim toga, nahodišno rodilište nije bilo institucija bolničkog tipa, u njoj se nije liječilo. Je li bilo slučajeva koji su prebacivani u dubrovačku bolnicu *Domus Christi*? Siromašne rodilje ponekad su se liječile od poslijeporođajnih komplikacija u bolnici *Domus Christi*, no zasad imamo podatke samo o udatim ženama koje nisu rodile u nahodištu.⁷¹ U nahodištu po svoj prilici nije bilo komplikacija nakon porođaja u nahodištu; ako se i dogodio koji rijedak incident, on nije zabilježen. Veće mogućnosti za prijenos zaraze

⁶⁶ U knjigama troškova isplaćeni su iznosi primaljama za pomoć u porodu, kroz dva dana u jednom slučaju i tri dana u drugom. *Libro delle spese*, sv. 15, ff. 44, 45.

⁶⁷ Brijaču Pietru Ferri isplaćeno je 25. srpnja 1676. pet perpera, *per hauver medicato*, za liječenje djece iz hospita u tromjesečnom razdoblju od 1. svibnja do konca srpnja 1676. *Registro delle polize dell'Ospedal della Misericordia*, ser. 46, sv. 17, f. 173 (DAD).

⁶⁸ Puerperalna sepsa je skup pogubnih postporođajnih simptoma (groznica, povraćanje, bolovi u trbuhu) kojima je uzročnik *streptococcus pyogenes*.

⁶⁹ L. Foman Cody, »Living and Dying in Georgian London's Lying In Hospitals.«: 335.

⁷⁰ Izuzeci su slučajevi udaje i "lažne" trudnoće, kada su djevojke otpuštene a da nisu rodile u nahodištu.

⁷¹ U Državnom arhivu u Dubrovniku čuva se određeni broj molbi Malom vijeću za dojenje o državnom trošku. Molbe su se pisale u slučaju nedostatka mlijeka kod siromašnih roditelja koje si nisu mogle priuštiti dojilju da hrani njihovu novorođenčad. Često su te rodilje bile i bolesne, neke uslijed komplikacija nakon porođaja. Podatke o zdravstvenom i socijalnom stanju roditelja potvrđivali su liječnik, župnik, ponekad i primalja. Bile su to udate, ali siromašne žene. Za dvije žene imamo podatke da su se poslije porođaja liječile u bolnici *Domus Christi*. *Isprave i akti 18. stoljeća*, ser. 76, fasc. 3192, br. 4 (DAD).

bile su u europskim rodilištima 18. stoljeća, posebno onima koja su djelovala kao bolnički odjel. Osim prenapučenosti i loših higijenskih prilika u nekim europskim bolnicama, liječnici i studenti koji su bili u doticaju s drugim pacijentima u bolnici, ili vršili obdukcije, nečistim su rukama nesvjesno prenosili zarazu.⁷² Mađarski liječnik i opstetričar Ignaz Semmelweis ovu je pojavu uočio tek 1847.⁷³ Takav rizik u dubrovačkom je rodilištu bio minimalan, jer su roditelje bile smještene u nahodištu ili u domovima primalja, ne u bolnici; porađale su ih primalje, koje nisu bile u doticaju s bolničkim pacijentima.

Prvo dubrovačko rodilište ima karakter komunalne karitativne institucije više nego novovjekovne znanstvene ustanove. Ono ne služi nekom apsolutističkom vladaru da regrutira vojsku i radnu snagu iz redova nahoda niti se na djevojačkim nevoljama obrazuju novi opstetričari i primalje; njegova je funkcija socijalna pomoć siromašnim neudatim djevojkama i sprečavanje pobačaja i čedomorstava, a te razloge posredno možemo dovesti u vezu s populacijskom politikom dubrovačke vlade u širem smislu.

Rodilje pod državnom skrbi

U knjizi troškova iz druge polovice 18. stoljeća navodi se niz isplata *abadessi*, nadstojnici Mariji i nekolicini primalja koje su asistirale pri porodu ili uzdržavale trudnice u vlastitoj kući. Umjesto imena roditelja, koja nisu navedena osim u jednom slučaju,⁷⁴ upotrebljavaju se izrazi *donna gravida*, najčešće *giovine gravida*, ali i *ragazza gravida*, *giovine*, *giovine povera*, *donna*, *donna gravida povera*.⁷⁵ U rodilištima za nevjenčane trudnice, koja su služila kao prve klinike za obrazovanje primalja i liječnika opstetričara, posebno se vodilo računa o tajnosti. Tako su u Ferrari žene mogle nositi veo, a u Rusiji maske.⁷⁶ Jesu li sve trudnice koje su boravile u hospitalu trebale zaštitu identiteta da ne okaljaju čast, ili se radi tek o pojedinačnim slučajevima? Uz isplatu za mladu trudnicu

⁷² Usp. R. Porter, *The greatest benefit to mankind*: 297-299.

⁷³ R. Porter, *The greatest benefit to mankind*: 369; V. Pawlowsky»«Zu Unterrichtsziwecken sich prostituiren zu müssen”«: 241.

⁷⁴ Anica Matova primljena je u hospital 26. veljače 1776. i u njemu boravila nekoliko mjeseci, vjerojatno do poroda (*Libro delle spese*, sv 15, f. 147). Pisar je u jednom slučaju smatrao potrebnim navesti da je trudnica, za čije je uzdržavanje nadstojnici Mariji isplaćeno pet perpera, prethodnog dana došla s Pelješca (*Libro delle spese*, sv 15, f. 141).

⁷⁵ Na mnogo mjesta, od kojih navodimo nekoliko primjera: *Libro delle spese*, sv. 15, ff. 23, 24, 27, 30, 31, 43, 44, 46, 51, 58, 74, 78, 141, 146, 149.

⁷⁶ D. Kertzer, *Sacrificed for Honor*: 40-46.

od 14. veljače 1764. izričito je navedeno da se drži u tajnosti, *mantenuta secretamente*.⁷⁷ Što je s onima čija su imena navedena? Anica, Kata, tri Marije, Ore i Cvijeta rodile su u hospitalu tijekom 1784. i 1785.⁷⁸ Ana, Frana, Lucija, Kata, Anica iz Orašca i Jela došle su roditi u hospital od veljače do srpnja 1795.⁷⁹ Radi li se o pripadnicama marginalnih skupina, kod kojih izvanbračna trudnoća i porod nisu bili povezani s gubitkom časti, nego su prije bile ugrožene siromaštvom i nedostatkom obiteljske podrške? U više slučajeva imena su zabilježena i naknadno zacrnjena. Potpuna anonimnost u Dubrovniku ipak nije bila zajamčena svim trudnicama, ali su zapisi u poslovnim knjigama bili dostupni samo uskom krugu onih koji su vodili i nadzirali nahodište.

Izbjegavanje bilježenja imena primljenih trudnica vjerojatno je unijelo zbrku u poslovne knjige. Trudnicama su dodjeljivani brojevi, no to nije bilo dosljedno provođeno. Bilo je brojnih grešaka, možda i zato što bilješke o roditeljama većinom nisu vođene u zasebnim knjigama, nego su bile umetnute u glavne knjige, među ugovore o dojenju. Izričiti zahtjev upravitelja nahodišta da *abadessa* pod zakletvom izjavi koliki je broj trudnica na skrbi upućuje na loše vođenje bilježaka, a možda i na stanovito nepovjerenje prema nadstojnici hospitala.⁸⁰

Za neke roditelje je navedeno da ih je u hospital smjestilo Malo vijeće, dok o drugima nema podataka.⁸¹ Trudnica je u hospitalu mogla boraviti više mjeseci, od trenutka kad bi se osjetila trudnom do 15 dana nakon poroda. Ekstreman je primjer trudnice koja je u hospitalu boravila osam mjeseci, no bilo je i onih koje su primljene na sam dan poroda.⁸² Žene za koje bi se ustanovilo da nisu trudne, otpuštane su iz hospitala. Takve odluke donošene su i nakon višemjesečnog boravka u nahodištu.⁸³

⁷⁷ *Libro delle spese*, sv. 15, f. 65.

⁷⁸ *Administratio Nosocomii Pietatis 1784*, sv. 11, ff. 1, 148, 147, 39, 32, 40, 187.

⁷⁹ *Libro delle partorienti dall'Ospedale della Misericordia*, sv. 20, ff. 14, 15, 16.

⁸⁰ Junije Resti i Mato Sorgo ustanovili su brojne greške i zatražili izvješće pod zakletvom o broju trudnica u hospitalu od 4. svibnja 1793, kada su oni imenovani *oficijalima* (*Libro delle partorienti dall'Ospedale della Misericordia*, sv. 20, f. 2).

⁸¹ *Libro delle spese*, sv. 15, ff. 3, 146; *Libro delle partorienti dall'Ospedale della Misericordia*, sv. 20, f. 30; *Giornale 1773 in 1788*, sv. 7, ff. 102v, 112.

⁸² Naprimjer, trudnica primljena 4. rujna 1792. ostala je u hospitalu do 18. svibnja 1793. Dvije trudnice primljene su 12. ožujka 1793. i rodile isti dan (*Libro Maestro 1792. in 1798*, sv. 12, ff. 104, 109, 117). Jedna je žena primljena u hospital tek nekoliko sati prije poroda (*Administratio Nosocomii Pietatis 1784*, sv. 11, f. 3).

⁸³ Žena primljena 25. listopada 1782. otpuštena je 2. travnja 1783, jer se otkrilo da nije trudna, kako se vjerovalo. Slično je sa ženom primljenom 7. listopada 1783. a otpuštenom 21. siječnja 1784, za koju se otkrilo da nije trudna kao što je govorila (*Libro Maestro 1792. in 1798*, sv. 12, ff. 188, 302). Navodna trudnica primljena je 24. studenog 1793. i otpuštena 22. veljače 1794. jer nije bila trudna (*Libro delle partorienti dall'Ospedale della Misericordia*, sv. 20, f. 5).

Možda su neke od primljenih štićenica hospital koristile i kao pribježište, izmišljajući trudnoću, kako bi dobile hranu i siguran krov nad glavom.⁸⁴ Takvi slučajevi zabilježeni su i u londonskom rodilištu Middlesex.⁸⁵ Izmišljena trudnoća mogla je biti i znak duševne bolesti.⁸⁶ Razlog za otpust trudnice mogla je biti i udaja.⁸⁷ Porod u nahodištu bio je namijenjen prije svega neudatim trudnicama, čija su djeca bila pod visokim rizikom napuštanja. Stupanjem u brak, mogućnost da dijete bude izloženo pokušajima pobačaja, čedomorstva ili da postane štićenikom nahodišta bila je bitno smanjena. Prestanak trudnoće bilo porodom, pobačajem ili otkrićem hinjene trudnoće povlačio je odlazak iz hospitala.⁸⁸ Jesu li žene u dubrovačkom rodilištu imale punu slobodu kretanja ili se radilo o kvazizatvorskim uvjetima sa strogim nadzorom? U talijanskim rodilištima, u nešto kasnijem razdoblju, žene koje nisu mogle plaćati uslugu boravka i poroda živjele su u lošim uvjetima, pretrpanim i nečistim prostorijama, a bili su im zabranjivani izlasci i posjete osim, u najboljem slučaju, članova bliske obitelji. U Ferrari su nevjenčane trudnice prisilno odvodili u rodilište. Uvjeti u rodilištima bili su slični uvjetima koje bi se danas nazvali zatvorskima, što se najjasnije vidi na primjeru Bolonje, gdje su, u nedostatku rodilišta, nevjenčane trudnice od kasnih dvadesetih godina 19. stoljeća primane u popravni dom, *Casa di Corezione*, isprva namijenjen lakšim muškim prijestupnicima. Nevjenčane žene nisu nosile posebnu odjeću ni prisiljavane na rad, poput zatvorenika, no nisu imale slobodu kretanja.⁸⁹ Jedan zabilježeni slučaj bijega otvara mogućnost i za takvu interpretaciju stanja u dubrovačkom nahodištu, ali iz drugih primjera hinjene trudnoće može se zaključiti da je nekim ženama boravak u nahodištu bio i vrlo poželjan.⁹⁰

---

⁸⁴ Je li Orina trudnoća odmah izazivala sumnju, budući da je otpuštena iz hospitala već dva dana nakon prijema (*Administratio Nosocomii Pietatis 1784*, sv. 11, f. 32)?

⁸⁵ B. Croxson, »The Foundation and Evolution of the Middlesex Hospital's Lying-In Service, 1745.-86.«: 35.

⁸⁶ Žena primljena 18. listopada 1783. otpuštena je jer se otkrilo da je luda (*Libro Maestro 1779 in 1784*, ser. 46, sv. 10, f. 139, DAD).

⁸⁷ Nakon tromjesečnog boravka u hospitalu, trudnica je otpuštena na dan udaje (*Libro Maestro 1779 in 1784*, sv. 10, f. 168). Siromašnoj trudnici je, prilikom otpusta iz hospitala 15. prosinca 1792. zbog udaje dodijeljena potpora od 5 perpera i 4 grošića (*Libro Maestro 1792. in 1798*, sv. 12, f. 104).

⁸⁸ Trudnica primljena 21. studenog 1796. pobacila je 25. prosinca 1796 (*Libro delle partorienti dall'Ospedale della Misericordia*, sv. 20, f. 25).

⁸⁹ D. Kertzer, *Sacrificed for Honor*: 47-48.

⁹⁰ Nakon sedmodnevnog boravka žena je pobjegla (*Administratio Nosocomii Pietatis 1784*, sv. 11, f. 408).

Jeremić i Tadić upućuju na mogućnost izravne naplate troškova boravka od trudnica ili barem obračunavanja kao duga, što bi opet bilo u suprotnosti sa samom idejom nahodišta kao utočišta za sve, osim ako se nije primjenjivalo isključivo na trudnice koje su hospital napuštale zbog udaje.⁹¹ Postupak uprave nahodišta u pogledu plaćanja odgovarao bi postupku predviđenom za roditelje koji su došli preuzeti svoje dijete koje je prethodno, po svoj prilici anonimno, ostavljeno u nahodištu. Taj je postupak zabilježen već u zakonskoj odluci o osnutku nahodišta iz 15. stoljeća. Predviđeni troškovi uzdržavanja trudnice polovicom 18. stoljeća iznosili su dva grošića na dan i isplaćivani su *abadessi*.⁹² Koncem istog stoljeća, vjerojatno zbog općeg rasta cijena, iznosili su četiri grošića dnevno, no uračunate su i isplate roditeljama.⁹³

Jedan od razloga zašto su neka europska nahodišta imala i rodilište bio je osiguravanje dovoljnog broja internih dojilja kojih je, osobito u vrijeme rasta broja napuštene djece, kronično nedostajalo. Nepopularnost internog dojenja bio je odraz niskog statusa žena koje su se time bavile, slabe plaće, rizika posla, prije svega izloženost bolestima i općih uvjeta rada, koji su nerijetko uključivali strog nadzor, ograničavanje kretanja i zabranu kontakata s osobama izvan nahodišta. Jedan od načina da se doskoči problemu nedostatka internih dojilja bilo je obvezivanje roditelja na višemjesečno dojenje nahoda. U zamjenu za uslugu boravka i poroda, roditelje su dojile više djece, ali ne i vlastito. Smatrano je da bi dojilja u tom slučaju dobro skrbila za svoje dijete, a ostalu dojenčad zapostavljala. Obvezno dojenje moglo je služiti umjesto nadoknade za troškove napuštanja djeteta, *elemosine*, što je, primjerice, tražilo nahodište u Bologni, koje dugo vremena nije imalo pridruženo rodilište.⁹⁴ U Dubrovniku je bio predviđen petnaestodnevni postporođajni boravak u hospitalu i premda je bilo trenutaka kada interne dojilje nisu mogle zadovoljiti sve štice, nema naznaka da su nakon isteka tog roka roditelje bile prisilno ili dobrovoljno angažirane kao dojilje u nahodištu nakon isteka tog roka.⁹⁵ Dubrovačke interne dojilje, znatno bolje plaćene od vanjskih, regrutirane su često među udanim ženama iz okolnih

⁹¹ R. Jeremić i J. Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, II: 207.

⁹² Na mnogo mjesta. Navodimo nekoliko primjera: *Libro delle spese*, sv. 15, ff. 23, 24, 27, 31, 43, 44, 45, 46, 49, 60, 73, 74, 118.

⁹³ Na mnogo mjesta. Navodimo nekoliko primjera: *Giornale 1773 in 1788*, sv. 7, ff. 178, 180, 187, 196, 206, 220, 233, 255.

⁹⁴ Radi se o tzv. *balie forzate*. D. Kertzer, *Sacrificed for Honor*: 128-129.

⁹⁵ Nahodište je 8. svibnja 1769. isplatilo 4 perpera i 3 grošića *alle donne straniere* koje su dojile djecu jer interne dojilje to nisu uspijevale (*Libro delle spese*, sv. 15, f. 102). Dojilja je nedostajalo i u siječnju iste godine (*Libro delle spese*, sv. 15, f. 98).

sela koje su prethodno zarađivale kao vanjske dojilje, mijenjajući tako uloge ovisno o laktaciji i obiteljskim prilikama.⁹⁶ Nema nikakvih tragova eventualnog ograničavanja kretanja internih dojilja, odnosno nekog posebnog režima za njihova boravka u nahodištu.

Iz sačuvanih poslovnih knjiga teško je utvrditi broj roditelja koje su u određenom razdoblju boravile u hospitalu, jer podaci o otpustu nisu dosljedno bilježeni. U isplatama nadstojnici izričito se navodi da ih je istovremeno bilo dvije,⁹⁷ te u jednom slučaju tri.⁹⁸ Prema glavnim knjigama, u kojima su se zapisi o isplatama vodili uz svaku pojedinu roditelju, sredinom rujna 1792. na skrbi hospitala bilo ih je devet.⁹⁹ Pregled godišnjeg broja primljenih roditelja i izvršenih poroda prikazan je u tablici 1.

Broj poroda i roditelja u razdoblju 1779. do 1798. godine evidentirale smo iz dvije vrste knjiga. To su glavne knjige i jedina sačuvana knjiga roditelja. U svima njima zapisi su slični: u istoj bilješki prate se roditelja i troškovi vezani za njezin boravak, od prijema u nahodište do otpusta. Razlika je u tome što se u glavnoj knjizi ti zapisi nalaze među ostalim bilježenim poslovima i troškovima nahodišta, dok je knjiga roditelja posvećena samo vođenju rodilišta. Zbog nepravilnosti u načinu vođenja zapisa o porodima u glavnim knjigama, 1793. je uvedena knjiga roditelja. Upravitelji nahodišta tražili su od nadstojnice da zakletvom potvrdi točan broj roditelja u nahodištu i u posebnoj knjizi nastavili evidentirati roditelje.¹⁰⁰ O kakvim se nepravilnostima radilo, ne možemo tvrditi, no ostaje činjenica da je broj porođaja veći u razdoblju između 1793. i 1797, iako je drugo razdoblje znatno kraće (prvo razdoblje traje 13 godina, drugo 5). Ukupan broj primljenih trudnica za razdoblje od listopada 1779. do svibnja 1798. iznosio je 264, no nisu sve trudnice svoju trudnoću završile u nahodištu. Razliku između broja primljenih trudnica kojih je 264, u odnosu na broj porođaja, kojih je 224, pripisujemo već spomenutim “lažnim” trudnoćama, udajom, bježanjem iz nahodišta, abortusom, dok u nekim zapisima jednostavno nema informacija o porodu. S obzirom na spomenute nepravilnosti, 224 nahoda rođena u nahodištu u drugoj polovici 18. stoljeća samo je siguran najmanji broj.

---

⁹⁶ Margarita Grgurova iz Petrova Sela, vanjska dojilja, primila je isplatu od pet perpera za šticećenika Antuna 10. prosinca 1673. dok se pola godina kasnije pojavljuje kao *balia nuova all'ospitale* (*Registro delle polize dell'Ospedale della Misericordia*, sv. 17, ff. 147, 150).

⁹⁷ *Libro delle spese*, sv. 15, ff. 61, 98,

⁹⁸ *Libro delle spese*, sv. 15, f. 124.

⁹⁹ *Libro Maestro 1792. in 1798*, sv. 12, ff. 104, 105.

¹⁰⁰ *Libro delle partorienti dall'Ospedale della Misericordia*, sv. 20.

Tablica 1. Broj primljenih roditelja i poroda u dubrovačkom nahodištu (1779-1798)

Godina	Broj primljenih roditelja	Broj evidentiranih poroda
1779*	2	-
1780	4	3
1781	7	7
1782	12	9
1783	13	9
1784	9	5
1785	11	8
1786	14	10
1787	6	8
1788	7	6
1789	8	6
1790	3	3
1791	14	9
1792	21	15
<i>Ukupno A</i>	131	98
1793	33	31
1794	19	19
1795	18	16
1796	35	33
1797	13	17
1798**	15	10
<i>Ukupno B</i>	133	126
<i>Ukupno A+B</i>	264	224

Izvori: *Libro Maestro 1779 in 1784*, ser. 46, sv. 10; *Administratio Nosocomii Pietatis 1784*, ser. 46, sv. 11; *Libro Maestro 1792. in 1798*, ser. 46, sv. 12; *Libro delle partorienti dall'Ospedale della Misericordia*, ser. 46, sv. 20. Svi izvori pohranjeni su u Državnom arhivu u Dubrovniku.

* Od 7. listopada 1779, u ranijim Glavnim knjigama porodi nisu bilježeni.

** Do 16. svibnja 1798, nakon tog datuma podaci se bilježe u novu knjigu koja nije sačuvana.

Uočljiv je skok u broju primljenih roditelja od 1791, otkada ih se godišnje prima više od 13, s maksimumom od 35 iz 1796. O uzrocima povećanja broja roditelja za navedeno razdoblje teško je išta određenije kazati. Matične knjige

krštenih nahodišta, koje bi nam mogle pokazati radi li se općenito o povećanju broja napuštene djece, pa i poroda u nahodištu, za ovo razdoblje nisu sačuvane.¹⁰¹

Primalje u knjigama nahodišta

Uprava nahodišta bilježila je isplate primaljama angažiranim kao pomoć pri porodu. Ti kratki zapisi o prisutnosti primalje pri porodu i isplatama za obavljen posao razjasnili su status primalja kao zaposlenica hospitala. Analogno odnosu upravitelja nahodišta prema primaljama, razmotrit ćemo odnos dubrovačkih republičkih vlasti prema primaljstvu općenito.

U 18. stoljeću većinu djece i inače su porodile primalje. Osim njih, uz roditelju su pri porodu bile i druge iskusne žene: svekrva, rođakinje, sestre ili susjede. One su hrabrile roditelju, donosile joj okrjepu i pomagale slušajući primaljina uputstva.¹⁰² Službena medicina, tj. liječnici i kirurzi intervenirali su samo u težim slučajevima poroda, često samo da instrumentima uklone već mrtav fetus iz utrobe.¹⁰³ Zbog toga je prisustvo kirurga pri porodu imalo negativan psihološki utjecaj na roditelju, izazivalo je strah i zasigurno odgađalo poziv liječniku do krajnjeg trenutka.¹⁰⁴ Žene su se radije držale tradicionalnih načina njege trudnica i roditelja, koji su uključivali umijeće priučenih primalja, bahorica i pučkih vidarica.¹⁰⁵ Iako posve prisutno kao žensko zanimanje, status primaljstva

¹⁰¹ Kuća svećenika koji je obnašao dužnost kapelana, a s njome i matica krštenih za razdoblje od 1771-1808. izgorjela je za prve opsade Dubrovnika od 17. lipnja do 6. srpnja 1806. Zapis naslovljen "Borgo li 5 Maggio 1827" (*Matica krštenih nahodišta 1808-1829*, ff. 339-340, DAD). O prvoj opsadi Grada vidi: Ilija Mitić, *Dubrovačka država u međunarodnoj zajednici (od 1358. do 1815)*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1988: 215.

¹⁰² Evo nekoliko primjera takvog ženskog okupljanja oko roditelje iz literature koju smo koristile: kada je poznati liječnik Amatus Lusitanus sredinom 16. st. liječio mladu trudnicu od karunkule i pijeska, *mulieres assistentes* nisu mu dopustile puštanje krvi, pa je propisao drugu terapiju (R. Jeremić i J. Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, II: 96). A. Willson donosi detaljan opis porođaja u Engleskoj u prvoj polovici 18. st. kao društvenog okupljanja kojem, uz primalju, prisustvuje još barem pet žena (*gossips*) (A. Willson, *The making of man-midwifery*: 25-26). J. Gelis zbog toga porođaj naziva javnim događajem (J. Gelis, *History of childbirth*: 99-101). Da se običaj zadržao do suvremenih dana svjedoči i kazivačica Jele Komajić iz Konavala, koju je 1964. porođaj iznenadio kod kuće 2 mjeseca prije termina. Kad je stigao liječnik, "rasćero je žene iz sobe".

¹⁰³ Amatus Lusitanus u svojim bilješkama opisuje nekoliko slučajeva intervencije u teškim porođajima i postporođajnim komplikacijama (R. Jeremić i J. Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, II: 103-104). Usp.: R. Porter, *The greatest benefit to mankind*: 186-190, 231. A. Willson, *The making of man-midwifery*: 47-59.

¹⁰⁴ A. Willson, *The making of man-midwifery*: 50.

¹⁰⁵ S. Stojan, *Vjerenice i nevjernice*: 175-204.

u Dubrovačkoj Republici nije reguliran zakonima i pismenim uredbama, nego vjerojatno samo praksom i iskustvom, pa se postavlja pitanje kakvu je ulogu imao državni aparat u nadzoru primalja s obzirom na sve veće zahtjeve struke i medikalizaciju porođaja u 18. stoljeću.

Na inicijativu zdravstvenih reformatora u 18. stoljeću, u europskim su monarhijama vladari intervenirali u zdravstvene i higijenske navike svojih građana postupno ih stavljajući pod državnu kontrolu. Za primaljstvo, to je značilo izlazak iz privatne sfere, edukaciju primalja, ishođenje dozvola za rad i stavljanje njihova rada pod nadzor civilnih vlasti i liječničkog osoblja. Početkom 18. stoljeća, u Engleskoj liječnici počinju održavati tečajeve za primalje i uspješnim učenicama izdavati licence, što je bila velika promjena u odnosu na ranije razdoblje, kada su licence izdavali crkveni autoriteti koji su ispitivali poznavanje obreda krštenja u slučaju smrtno opasnosti za dijete i primaljin moral.¹⁰⁶ I u drugim državama vlasti pokušavaju uključiti porođaj u javno zdravstvo: prosvjetiteljske ideje u Francuskoj dovele su do nastojanja da se iskorijeni šarlatanstvo, dok se u njemačkim zemljama pod utjecajem kameralizma zahtijeva edukacija i licenciranje primalja.¹⁰⁷ U Habsburškoj Monarhiji značajne promjene u području zdravstva uveo je liječnik, znanstvenik i reformator Gerhard Van Swieten. Njegovom zdravstvenom reformom licenciranje primalja postalo je 1770. zakonska obveza u cijeloj monarhiji.¹⁰⁸ U Varaždinu, tada glavnom gradu Banske Hrvatske, tečajeve za primalje održavao je, s primaljom Elizabetom Gartin, njegov učenik, liječnik Ivan Krstitelj Lalangue.¹⁰⁹ Nakon obuke, primalje su mogle dobiti licencu za rad. U drugoj polovici 18. stoljeća primalje su u Varaždinu uzimane u javnu državnu službu. Uz redovitu plaću, grad im je osiguravao i stanovanje; zauzvrat, bile su dužne besplatno porađati siromašne Varaždinke.¹¹⁰ Obrazovane i licencirane primalje njemačkog ili austrijskog porijekla radile su i u Bjelovaru, koji je tada bio u sastavu Vojne Krajine. One su se sredinom 18. stoljeća doselile kao pukovnijske primalje zajedno s vojnim postrojbama, no osim rada u pukovniji, porađale su i u samome gradu i prigradskim naseljima.¹¹¹

¹⁰⁶ T. R. Forbes, »The regulation of English midwives«: 354.

¹⁰⁷ R. Porter, *The greatest benefit to mankind*: 274.

¹⁰⁸ H. Bunjevac, V. Dugački i S. Fatović Ferenčić, *120 godina škole za primalje u Zagrebu*: 22-23.

¹⁰⁹ M. D. Grmek, *O meštiriji pupkoreznoj*: 8.

¹¹⁰ G. Piasek, »Varaždinska gradska primalja - Ana Marija Kromlin.«: 71-72.

¹¹¹ D. Habek, »Primaljstvo i prve primalje u Bjelovaru 1756.-1856.«: 225.

U službenim dokumentima Dubrovačke Republike nisu pronađeni dokazi da su gradske vlasti uzimale primalje u takvu javnu službu, bar ne do početka devetnaestog stoljeća - za razliku od ugovornih liječnika i kirurga, koji su za plaću iz gradske blagajne bili dužni bez razlike liječiti sve građane Dubrovnika.¹¹² Naime, tek je u državnom proračunu iz 1804. zabilježena godišnja plaća za dvije primalje, Mariju Pozza-Sorgo i Marijanu Kapica.¹¹³ Godišnja plaća izvjestan je pokazatelj stabilnog zaposlenja, no nepoznat nam je opseg rada i dužnosti tih primalja. Iako rad primalja u Dubrovniku dotad nije imao karakter javne službe, bio je na neki način priznat od gradskih vlasti. Država je u sudskim procesima primalje često angažirala kao svjedokinje ili vještakinje. U slučaju čedomorstva, kod sumnjivih djevojaka i žena prepoznavale su znakove minule trudnoće i nedavnog porođaja.¹¹⁴ Kod sumnje u silovanje one su bile sposobne ginekološkim pregledom utvrditi je li djevojačka nevinost oduzeta silom, a njihova svjedočenja otkrivaju i druge pojedinosti iz prakse dubrovačkih primalja.¹¹⁵ One su poznavale ženske tegobe, pa su im se žene obraćale i u slučajevima kad nije bila u pitanju isključivo trudnoća ili porođaj.¹¹⁶ Osim u kaznenim procesima, dubrovačka je vlada i u drugim slučajevima tražila usluge primalja, te ih plaćala po izvršenu poslu: među troškovima zatvora u Kneževu dvoru 1765, zabilježeni su iznosi isplaćeni Ani Petrovoj Rossi za posjete Jeli Juričević, zatvorenici s Pelješca. Osim asistiranja pri porođaju, primalja je posjetila trudnicu i pregledala je dva puta prije poroda, u svibnju i lipnju.¹¹⁷ Ana Petrova Rossi vjerojatno je Anica Petrova, primalja koja je jednom prilikom 1769. pomagala pri porodu u nahodištu.¹¹⁸

---

¹¹² Instituciju ugovornih liječnika u Dubrovniku možemo pratiti od 14. stoljeća. O ugovornim općinskim liječnicima i kirurzima vidi: Risto Jeremić i Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, I. Beograd: Centralni higijenski zavod, 1938; R. Jeremić i J. Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, II; Mirko Dražen Grmek, »Srednjovjekovni ugovori o liječenju s hrvatskoga područja«, u: *Iz hrvatske medicinske prošlosti*, ur. Mirko Dražen Grmek i Stanko Dujmušić. Zagreb: Zbor liječnika Hrvatske, 1954: 147-160; Tatjana Buklijaš, »*Per relationem medicorum* - povijesnomedicinska građa u dubrovačkim kaznenim spisima iz 15. stoljeća (1421-1431)«, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 39 (2001): 49-120.

¹¹³ Stjepan Ćosić, »Administrativna struktura i plaće službenika Dubrovačke Republike (1700-1808)«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 38 (1996): 153.

¹¹⁴ N. Lonza, »"Dvije izgubljene duše"«, 261-303.

¹¹⁵ S. Stojan, *Vjerenice i nevjernice*: 181.

¹¹⁶ Zanimljiv je slučaj *dumne*, časne sestre s Lopuda koja se obratila primalji zbog "nemoći", tužila se na "njiki trud u stomaku". Kad joj je primalja rekla da je trudna, redovnica je zaničevala i dalje govoreći da je "nemoćna", a ne trudna. Vidi: S. Stojan, *Vjerenice i nevjernice*: 180. Usp.: J. Gelis, *History of childbirth*: 110.

¹¹⁷ Oba supružnika boravila su u dubrovačkom zatvoru. Nakon porođaja, dječak je godinu dana ostao s majkom u zatvoru, nakon čega se više ne spominje (*Detta*, ser. 6, sv. 67, ff. 19v, 22v, DAD).

¹¹⁸ *Libro delle spese*, sv. 15, f. 103.

U knjigama nahodišta za primalju je korišten jedan od mnogih talijanskih naziva-*mamana*.¹¹⁹ Slavenški naziv *primaglia* zabilježen je jednom, 19. travnja 1773, možda greškom upravitelja - autora izvora.¹²⁰ U maticama krštenih nahodišta, kada se spominje krštenje u smrtnoj opasnosti, koristi se i izraz *obstetrix*.¹²¹ Primalja koja je radila za Hospital milosrđa nije imala status stalnog zaposlenika, što je vidljivo po isplatama. Nadstojnica, interne dojilje i sluškinje, stalne zaposlenice nahodišta, dobivale su plaću mjesečno; kapelan i kirurg isplaćivani su jednom godišnje, dok se primalji isplaćivao iznos za svaki pojedini porođaj, po principu ugovora o djelu, kao i drugim "vanjskim suradnicima": zidarima, soldatima, drvodjelicima. Ipak, sudeći po bilješkama općinskog inženjera Lorenza Vitelleschija iz 1827, čini se da se status primalja početkom 19. stoljeća promijenio. Opisujući nahodište on kaže da je prizemlje podijeljeno prema potrebama nahodišta, a da su na prvom katu bile jedna dnevna soba i nekoliko soba gdje su bile smještene ravnateljica, primalja i dojilje. Sobe za roditelje su se nalazile u potkrovlju.¹²² Budući da su imale sobu, primalje su vjerojatno stanovale u hospitalu, kao i ostalo stalno zaposleno osoblje, ravnateljica i interna dojilja. Na temelju ove bilješke inženjera Vitelleschija zaključujemo da je hospital vjerojatno počeo stalno zapošljavati primalje u razdoblju između 1788, kada bilježimo zadnju jednokratnu isplatu Mariji Benković, i 1827. godine. Nahodište je nastavilo prihvaćati nevjenčane trudnice i početkom 19. stoljeća.¹²³

Iako rodilište dugo vremena nije imalo primalju vezanu stalnim ugovorom, u pojedinim vremenskim intervalima poslovalo je s istim primaljama (vidi tablicu 2). Od 1758. do 1762. u poslovnim knjigama nahodišta spominju se dvije primalje, Marija Dominkova i Anica Ivanova. Kasnije, kroz duže razdoblje (1766-1785), nahodište je angažiralo gotovo isključivo Margaritu Benediktovu, koja se ponekad u izvorima naziva *mamana del Nostro Ospedale*, premda,

¹¹⁹ Talijanski nazivi za primalju su: *raccogliatrice, comare, comare da putti, arlevatrice, levatrice, obstettrice*. Vidi: C. Pancino, *Il bambino e l'acqua sporca*: 61.

¹²⁰ *Libro delle spese*, sv. 15, f. 124. Izraz *primaglia* nalazimo i u knjigama troškova Kneževa dvora iz 1716. (*Detta*, sv. 67, f. 79v).

¹²¹ *Libro del batesimo di pietà*, sv. 21, f. 1319; *Matica krštenih nahodišta 1808-1829*, ff. 2, 10, 13, 14, 16 i drugdje.

¹²² Lorenzo Vitelleschi, *Povijesne i statističke bilješke o dubrovačkom okrugu. Prikupio inženjer Lorenzo Vitelleschi. Dubrovnik, 1827*, uvodna studija i bilješke Vinicije B. Lupis. Dubrovnik: Matica hrvatska Dubrovnik; Državni arhiv u Dubrovniku, 2002: 9-10, 89.

¹²³ Broj roditelja je znatno porastao, pa su 25. travnja 1813. zatražena dodatna dva kreveta za roditelje u nahodištu *Ospedale degli Esposti*, jer postojeća dva nisu bila dostatna (*Acta Gallica*, Javna dobrotvornost, Tit. XII, Rub. 4, DAD).

Tablica 2. Primalje iz knjiga dubrovačkoga nahodišta

Razdoblje	Imena primalja	Usluge
1758-1762	Marija Dominkova	Pomoć u porodu
1759-1762	Anica Ivanova	Pomoć u porodu Uzdržavanje trudnice u svojoj kući
1766-1785	Margarita Benediktova	Pomoć u porodu
1769	Kata Zuchinetti	Uzdržavanje trudnice u svojoj kući
1769	Anica Petrova	Pomoć u porodu
1779-1780	Magdalena Vuić	Uzdržavanje trudnice u svojoj kući
1786-1788	Marija Ivanova Benković	Pomoć u porodu

Izvori: *Libro delle spese*, ser. 46, sv. 15; *Giornale 1773. in 1788.* ser. 46, sv. 8; *Libro Maestro 1779 in 1784*, ser. 46, sv. 10. Svi izvori pohranjeni su u Državnom arhivu u Dubrovniku.

sudeći po isplatama, ni ona nije bila stalno zaposlena. U tom periodu spominju se još dvije primalje: Anica Petrova samo jednom, dok Magdalena Vuić nije porađala u hospitalu, već u svojoj kući (*in casa sua*). Od 1786. do 1788. trudnice u hospitalu porađala je Marija Ivanova Benković.

Primalje su pružale pomoć na porodu (*asistito al parto*). Ponekad su porođaji bili dugi i mučni. Marija Dominkova iz Pila pomagala je poroditi djevojku kroz dva dana u prosincu 1758, a u ožujku 1759. jednu je djevojku porađala tri dana.¹²⁴ Isticanjem težine porođaja u, inače informacijama škrtnim zapisima knjige troškova, htjelo se opravdati nešto veći iznos isplaćen primalji. U navedenim slučajevima iz 1759. to je bilo 3 perpera, dok je za pomoć pri porođaju neke djevojke iste godine Anica Ivanova iz Grada dobila 2 perpera i 6 grošića. Nešto veći iznos, 3 perpera i 6 grošića, isplaćen je i Margariti Benediktovoj u prosincu 1766. za pomoć trudnici u hospitalu, oko koje je bilo i nekih dodatnih troškova.¹²⁵ Dodatni troškovi ovdje se mogu odnositi na liječenja ili preglede ginekološke prirode. U nahodišnoj porodiljskoj sobi primalje su se suočavale s fatalnim ishodima pojedinih trudnoća. Zabilježen je pobačaj žene mjesec dana nakon prijema u nahodište,¹²⁶ jedna je trudnica pri porodu umrla,¹²⁷ druga je rodila dijete mrtvo,¹²⁸ jedno je dijete umrlo “malo

¹²⁴ *Libro delle spese*, sv. 15, ff. 44, 45.

¹²⁵ *Libro delle spese*, sv. 15, f. 78.

¹²⁶ *Libro delle partorienti dall' Ospedale della Misericordia*, sv. 20, f. 25.

¹²⁷ *Libro delle partorienti dall' Ospedale della Misericordia*, sv. 20, f. 4.

¹²⁸ *Administratio Nosocomii Pietatis*, sv. 11, f. 188.

sati” nakon rođenja.¹²⁹ Ipak najviše je bilo uobičajenih porođaja (vidi tablicu 1). Često se bilježio spol novorođenčeta: “rodila kćer” ili “rodila sina”, a ponekad i ime djeteta. Najčešće ime za djevojčice bilo je Marija, zatim Ana, Cvijeta, Rusa. Dječaci su se zvali Ivan, Nikola, Bernard. Nahodište je postalo dom i jednom paru blizanaca (...*ha dato in luce due ragazzi...*).¹³⁰

Iz blagajne nahodišta nadoknađivali su se troškovi uzdržavanja siromašnih trudnica i izvan nahodišta - u kući primalja. Ovakav slučaj prvi put je zapisan u knjizi troškova 26. lipnja 1762, kada je Anici Ivanovoj isplaćen iznos za “uzdržavanje trudne siromašne žene u vlastitoj kući”.¹³¹ Premda su zapisi rijetki i padaju samo u razdoblje između 1762-1780, imamo podatke da su trudnice u svojoj kući uzdržavale primalje: Anica Ivanova, Kata Zuchinetti i Magdalena Vuić (vidi tablicu 2). Zbog načina bilježenja troškova u knjige, samo je za jednu trudnicu moguće sa sigurnošću odrediti koliko je dugo uzdržavana kod primalje: u kući Magdalene Vuić trudnica je boravila od 7. listopada 1779. do 16. veljače 1780, tj. zadnja četiri mjeseca trudnoće i uobičajenih 15 dana nakon poroda.¹³² Motiv ovako dugom periodu boravka kod primalje zasigurno je bila diskrecija. Anica Ivanova je tijekom rujna 1762. uzdržavala dvije trudnice istovremeno.¹³³ Neobičan je slučaj boravka trudnice kod muškog uzdržavatelja. Niko Saulan iz Vitaljine, po nalogu Malog vijeća, dobivao je uobičajeni iznos od četiri grošića na dan za uzdržavanje trudnice Kate. Tko je bio muškarac u čijoj kući je uzdržavana mlada trudnica i koje su druge okolnosti situacije koju je rješavalo Malo vijeće, možemo, nažalost, samo nagađati. U studenome 1779. je zabilježen datum njena otpusta.¹³⁴ Je li pred porod prebačena u hospital zbog porođaja ili je Katu porodila kakva vješta Konavoka u Vitaljini, također nam ostaje nepoznato.

Uzdržavanje roditelja izvan nahodišta prekinuto je odlukom Senata od 18. svibnja 1797, prema kojoj se upraviteljima nahodišta zabranjuje takav oblik potpore.¹³⁵ Iz tijeka sjednice, na kojoj je na glasovanje dan prijedlog da se za nahodište izdvoji više novca, proizlazi da je motiv za takvu odluku bio bolji nadzor nad troškovima. Prijedlog je isprva odbijen, a pri ponovljenom glasovanju

¹²⁹ *Libro Maestro 1779 in 1784*, sv. 10, f. 264.

¹³⁰ *Administratio Nosocomii Pietatis 1784*, sv. 11, f. 409.

¹³¹ *Libro delle spese*, sv. 15, f. 58.

¹³² *Libro Maestro 1779 in 1784*, sv. 10, f. 15.

¹³³ *Libro delle spese*, sv. 15, f. 58.

¹³⁴ *Libro Maestro*, ser. 46, sv. 9h, f. 414 (DAD).

¹³⁵ *Maestro dell Ospitale della Misericordia 1798 in 1804*, ser. 46, sv. 13, naličje prve nenumrirane stranice (DAD).

odobren je uz kompromis: traženi iznos umanjen je za jedan grošić i ukinuto je uzdržavanje roditelja u kućama primalja na državni trošak. Nije nam poznato koliko je dugo ova mjera bila na snazi, no ukoliko nije bila obnovljena ranije, zasigurno je takav oblik potpore obnovila austrijska vlast uredbom o sprečavanju čedomorstava, izdanom 1821. za Dalmaciju. Detaljno je opisan cijeli postupak: općinske su vlasti trebale osigurati smještaj “trudnicama koje žele ostati skrivene” i odrediti primalju u čijoj će kući trudnica boraviti za vrijeme trudnoće i poroda. Primalja je bila dužna novorođenče prenijeti u okružno nahodište. Predviđeno je da troškove primalja namiruju obitelji trudnica. Samo u slučaju kad je obitelj dokazala da ne može platiti troškove, primalja se kao posebni izdatak isplaćivala iz blagajne *instituta beneficenza*.¹³⁶ Ovaj sistem u Dubrovniku očito je naslijeđen iz doba Republike, a koliko je bio uobičajen u drugim dalmatinskim gradovima u razdoblju prije austrijske uprave ostaje istraživačko pitanje.

Zaključak

Skrb o napuštenoj djeci, a kasnije i o roditeljama, u ranomodernoj Europi organizirana je uglavnom u specijaliziranim hospitalima. Dubrovački Hospital milosrđa, koji je utemeljila i financirala država 1432, uklapa se u onodobnu mrežu europskih nahodišta, dijelova urbane opreme svih značajnijih gradova. Ostavljeno dijete prešlo bi uobičajeni put od roditelje preko obrtljke do hospitala, no to nije bio jedini način predavanja djece u državne ruke. U sklopu iste karitativne skrbi za napuštenu djecu razvila su se rodilišta. Pružanjem utočišta trudnicama i roditeljama štitio se život djeteta od eventualnih pokušaja abortusa i infanticida, a ujedno je izbjegnuto rizično vrijeme izlaganja djeteta. U odredbi o osnutku dubrovačkog državnog nahodišta nema spomena roditelja, pa se vjerojatno u najranijem razdoblju rada hospitala nije porađalo. Prema dosadašnjim spoznajama, nahodište je imalo funkciju rodilišta od 1792, kada je započelo bilježenje primljenih roditelja u posebnu knjigu. Detaljnijim pregledom poslovnih knjiga nahodišta ustanovili smo da je rodilište počelo s radom i znatno ranije. Usamljeni spomen isplate za pomoć u porodu iz 1684. svjedoči o djelovanju nahodišta kao rodilišta i u 17. stoljeću. Poslovne knjige redovito bilježe troškove oko poroda barem od sredine 18. stoljeća, no zbog manjkavosti izvora nije moguće

---

¹³⁶ *Viene richiamata l'osservanza delle discipline dirette a privenire i delitti d'infanticidii di esposizione d'infanti*. Circolare del governo n. 21457-4488 od 6. studenog 1827, u: *Raccolta delle leggi ed ordinanze dell'anno 1827. per la Dalmazia*. Zadar: Antonio-Luigi Battara, 1829: 379-381.

precizno utvrditi kada su se počeli vršiti porodi u samom hospitalu i koji su razlozi za takvo proširenje djelatnosti državnog nahodišta. Motive možemo dovesti u vezu sa skrbi o stanovništvu, čije začetke nalazimo već u 15. stoljeću, što ukazuje na kontinuitet državnog protektorata nad građanima.

Bez obzira na tradicionalnost i konzervativnost dubrovačkog patricijata i njihovih institucija, ne možemo isključiti utjecaj prosvjetiteljskih ideja na socijalnu politiku Dubrovnika. Dubrovčani nisu previdjeli nova kretanja u medicini, javnom zdravstvu i socijalnoj skrbi u Europi. U Dubrovačkoj Republici, međutim, izostala je birokracija svojstvena velikim europskim državama poput Habsburške Monarhije, pa su se inovacije uvodile bez posebnih uredbi i velike pompe, modificirajući postojeći sistem državne socijalne skrbi. Nadalje, sjednice Senata i Malog vijeća pokazuju involviranost državnih vlasti u rad nahodišta, bilo da su pojedinačne sudbine rješavali po principu presedana ili odlučivali o financijama. Čini se da je takav model rješavanja socijalnih prilika bio sasvim dostatan za Dubrovačku Republiku. U 18. stoljeću poboljšale su se opće prilike. Primjerice, od tridesetih godina 18. stoljeća uočava se rast stanovništva i pad broja čedomorstava. O povoljnim gospodarsko-političkim i zdravstvenim prilikama govori u prilog i činjenica da je Dubrovnik ušao u proces demografske tranzicije istovremeno kad i Francuska, 50 godina prije drugih europskih država i 100 godina prije drugih hrvatskih krajeva. Iako ne predstavlja ključni uzrok ovakvog poboljšanja, rodilište je u takvim prilikama bilo značajan dio zaokružene socijalne i zdravstvene skrbi Dubrovačke Republike.

U Hospitalu milosrđa trudnice su mogle boraviti i više mjeseci prije poroda pa do dva tjedna nakon poroda. Potpuna diskrecija ipak nije bila zajamčena, premda se u poslovnim knjigama bilježe pokušaji skrivanja identiteta trudnica. Rodilište je bilo namijenjeno neudatim trudnicama, no porod na državni trošak mogao se odvijati i u kućama primalja. S obzirom na relativno kratak postporođajni boravak u hospitalu, nema naznaka da bi rodilje mogle dobrovoljno ili prisilno služiti kao interne dojilje. Teško je procijeniti broj poroda, no sigurno je u hospitalu istovremeno moglo boraviti i više trudnica.

Porodažem nevjenčanih trudnica u nahodištu nisu se bavili dubrovački liječnici, dok su primalje angažirane za taj posao po svoj prilici bile priučene iskustvom. Bez obzira na nedostatak formalne naobrazbe, dubrovačke državne službe s povjerenjem su ih pozivale da svjedoče i vještače u slučajevima silovanja, abortusa ili čedomorstva. One su aktivno sudjelovale u mreži nadzora nevjenčanih trudnica u nastojanju sprečavanja abortusa i infanticida. Neke primalje prihvaćale

su nevjenčane roditelje u svoju kuću i više mjeseci brinule o njima na teret nahodišnog proračuna. Sve to čini posao primalja za državu više socijalne nego medicinske prirode. Nadalje, kao što vlasti nisu zapošljavale javne, gradske primalje s ugovornom plaćom, jednako tako one nisu bile ni stalne zaposlenice hospitala, barem do 1788. Ta činjenica nije ometala svakodnevni rad rodilišta, koje je u pojedinim periodima imalo istu osobu koju je zvalo i na koju se oslanjalo kad bi počeo porođaj. Između godina 1788. i 1827. primalje su vjerojatno postale stalnim zaposlenicama dubrovačkog rodilišta pri nahodištu, no točno vrijeme i okolnosti te promjene našem su istraživanju ostale skrivene, pa to pitanje ostaje otvoreno.

**BIRTH IN DISTRESS: CARE FOR PREGNANT WOMEN
AND PARTURIENTS WITHIN THE DUBROVNIK
FOUNDLING HOME IN THE SECOND HALF OF
THE EIGHTEENTH CENTURY**

RINA KRALJ-BRASSARD AND KRISTINA PULJIZEVIĆ

Summary

Through the analysis of the accounting records of the Dubrovnik foundling home and comparison with similar processes in the other European states, the context of the establishment and operation of the first lying-in hospital in Dubrovnik, created as a result of specific social policies of the Dubrovnik Republic, is examined. Expenses related to the birth are regularly recorded at least since the mid-eighteenth century. A single mention of the payments for the delivery assistance in 1684 shows that the foundling home also acted as a maternity hospital in the seventeenth century. The sources conceal the identity of parturients in most cases, indicating the fragility of their social position. The daily rhythm of their acceptance, delivery and discharge is also analyzed.

A significant part of the social and medical care for unwed pregnant women and parturients in the foundling home was the work of midwives. Although probably without formal education, they represented an authority in the parturient's room in the foundling hospital. Some midwives accepted unmarried parturients at home, taking care of them for several months at the expense of the foundling home. For the state, all this made the job of midwives more social than medical in nature. Between 1788 and 1827 the midwives probably changed their status at the foundling home by becoming permanent employees of the Dubrovnik lying-in hospital.

Adresa uredništva:

Zavod za povijesne znanosti HAZU,
20000 Dubrovnik, Lapadska obala 6.

Web: <http://www.zavoddbk.org>

E-mail: rinafran@gmail.com

Izjava o izdavačkoj etici nalazi se na:

http://www.zavoddbk.org/index.php?option=com_content&task=view&id=67&Itemid=2

Nakladnik: HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI, ZAVOD ZA POVIJESNE ZNANOSTI U DUBROVNIKU. Za nakladnika: akademik PAVAO RUDAN. Tehnički urednik: RELJA SEFEROVIĆ. Likovna oprema omota: DRAŽEN TONČIĆ. Prevodilac: VESNA BAĆE. Lektor: MIHAELA VEKARIĆ. Korektor: RINA KRALJ-BRASSARD. UDK: Znanstvena knjižnica, Dubrovnik. Urednik na portalu Hrčak: ACO ZRNIĆ. Priprema: "Alfa-2 d.o.o.", Dubrovnik. Tisak: Tiskara Zelina d.d., Zagreb. Naklada: 500 primjeraka.